

Heidegger és a háború utáni német filozófia

HANS SLUGA

„Hatan voltunk: Augstein, Wolff, a fényképész, egy gyorsíró, egy technikus és jómagam. Heidegger felesége üdvözölt bennünket az ajtóban, és felkísért az emeletre, ahol Heidegger már várt a dolgozószobája ajtajában.”

1966. szeptember 23-a volt. H. Petzet, Heidegger régi barátja a *Der Spiegel* folyóirat újságíró csoportját kísérte el Heidegger otthonába. 21 évvel a II. világháború és a náci rendszer bukása után, Heidegger végre beleegyezett, hogy az 1933-as politikai állásfoglalásáról nyilatkozzon. Petzet tudta, hogy ez mennyire kellemetlen Heidegger számára.

„Egy kicsit megijedtem, amikor láttam, hogy mennyire feszült.” – írta később – „A fényképek, amelyek azon a délelőttön készültek világosan tükrözik feszült lelkiállapotát: a kidagadt véreerek a halántékán és a homlokán, az izgalomtól enyhén kiugró szemek.”

Noha barátai és volt tanítványai gyakran sürgették Heideggert, hogy beszéljen politikai múltjáról, ő eddig határozottan elutasított minden ilyen javaslatot. Mikor végre beleegyezett, két kikötése volt: az interjút az általa megszabott feltételek között készítsék és csak halála után publikálják. Heidegger eddig is határozottan elutasította bármilyen nyilvános vallomás gondolatát, és ehhez most is tartotta magát. Barátjának, Petzetnek csak annyit mondott, hogy tiszta a lelkiismerete és nem látja értelmét egy megalázó, bűnbánó „búcsújárásnak”, melyben visszamenőleg bocsánatot

kérne múltbeli tevékenységeiért, különösen a gondolataiért, ezáltal beismerné azok hibás voltát.

Attól is félt, hogy ebben a témában tett bármilyen nyilatkozat olyan vitasorozatot robbanthat ki, amely megghiúsítaná azt a nehezen kiharcolt lehetőségét, hogy újra filozófiával foglalkozzon. „Idős korában ez a munka, és ennek fáradtságosan elért gyümölcse volt számára a legfontosabb” Heidegger azt is bevallotta barátjának, hogy a leginkább attól félt, hogy egy ilyen vitasorozat hatására tanítványai „ingerülten és gyanakvóan félretolnák könyveit”. Így az elvetett magokból soha nem lenne gyümölcs.

Hallgatásának önös igazolása érthetően felháborította Heidegger kritikussait, a *Der Spiegel*nek adott interjúból kitetsző elfogultságához és pontatlanságaihoz hasonlóan. Ha félretesszük ezeket a fenntartásainkat, egy másik dolog kerül előtérbe, amely Heidegger életének tényeitől a filozófia és a politika viszonyának sokkal fontosabb kérdéséhez vezet: Heidegger eltökélt szándéka, hogy ne hagyja magát visszacsábítani a politikum szférájába. Ha valaha bármi kongruenciát vélt is felfedezni a politika és a filozófia között, most élesen elkülönítette e két területet.

A politikai állásfoglalás gondolatától való vonakodása az egész interjút áthatja.

A *Der Spiegel* végül is egy politikai és nem egy filozófiai folyóirat, ezért érthető, hogy az újságírók állandóan politikai kérdésekkel zaklatták? Rögtön az elején azt kérdezték: „Milyen lehetőségei vannak a filozófiának arra, hogy hatást gyakoroljon a valóságra, akár a politikai valóságra is? Egyáltalában fennáll-e ez a lehetőség? Ha igen, hogy néz ki?”

Úgy gondolták, ezek a kérdések biztosítják a szükséges keretet Heidegger 1933-as tevékenységének megvizsgálásához. E kérdésre adott válaszában Heidegger igyekezett semleges maradni, mi több, kitérő válaszokat adott. „Ezek fontos kérdések. Már az a fontos kérdés” – mondta ő – „tudok-e mindegyikre válaszolni?” Aztán anélkül, hogy megpróbált volna válaszolni, belekezdett saját mondandójába az 1933-as eseményekkel kapcsolatban. A kérdezők nem igazán erre gondoltak. Kitértek amellet a kérdés mellett, hogy vajon a filozófia képes lesz-e valaha egy egyén vagy egy csoport tetteinek irányítására? Heidegger azt mondta, hogy ez visszavezeti őket az eredeti kérdésekhez, amelyekre ő most „röviden és talán kissé tömören” válaszolni fog. Válasza szerint „a filozófia közvetlenül nem képes véghezvinni a jelenlegi világhelyzet közvetlen megváltoztatását”. A kérdezők tovább macskuskodtak és arra emlékeztették Heideggert, hogy korábban volt már arra példa, hogy a filozófia nagymértékben befolyásolta az új

politikai és kulturális irányzatokat. Kantra, Hegelre, Nietzsche és Marxra hivatkoztak. Heidegger azt válaszolta, hogy a régi értelemben vett filozófia a végéhez közeledik és csak egy új típusú gondolkodásmód tudna hatást gyakorolni a világra, de még akkor is csak közvetett úton.

Ezen új gondolkodásmód körvonalai azonban még homályosak.

Der Spiegel: „Nekünk, politikusoknak, félig politikusoknak, állampolgároknak, újságíróknak, stb., nekünk szakadatlanul valamilyen döntést kell hoznunk. [...] Segítséget a filozófustól várunk, még ha természetesen csupán közvetett segítséget is, kerülő úton érkező segítséget. És akkor most azt halljuk: Nem tudok segíteni nektek.”

Heidegger: „Nem is tudok.”

Der Spiegel: „Ez kedvét kell szegje azoknak, akik nem filozófusok.”

Heidegger: „Nem tudok segíteni, mivel olyan súlyosak a kérdések, hogy a gondolkodás feladatának értelme ellen való lenne mintegy nyilvánosan föllépni, prédikálni és morális osztályzatokat osztogatni.”

Még ez sem tartotta vissza a kérdezőket attól, hogy a beszélgetés végén újra feltegyék a kérdést: „A kérdés most az: nem érkezhettek-e mégis, felőlem akár melléktermékként is, olyan útmutatások a gondolkodók részéről, amelyekből kiderül, hogy vagy ezt a rendszert kell felváltania egy újnak, és az milyen legyen, vagy útmutatások arra nézve, hogy lehetővé kell váljon egy reform, és arra nézve is, miként volna ez lehetséges. [...] Nem várjuk-e mégis joggal a filozófustól, hogy útmutatásokat nyújtson, miként képzel el valamely életlehetőséget ...”

Heidegger továbbra is határozott és szűkszavú maradt, egyszerűen azt válaszolva: „A gondolkodás területén nincsenek tekintélyen alapuló állítások.”

Jóllehet ezekkel a szavakkal Heidegger a politikától való függetlenségét hangsúlyozta, úgy futólag, egy egész sor negatív és kritikus politikai bírálatot engedett meg magának. Állítása szerint sem a demokrácia, sem a keresztény világnézet, sem az alkotmányos állam nem tud igazán szembeállni a technikai világgal. Hozzátette, hogy már nem hisz abban, hogy a nácik „öltre mentek” a technológiával. Feltehetően tettek néhány ígéretes lépést ez irányba, de sajnos túl primitívek voltak a probléma megértéséhez. Akár a 30-as években, Heidegger a kommunizmust még mindig a planetáris technika eszközének tekintette, és továbbra is fenntartotta, hogy semmit sem lehet elvárni az Egyesült Államok-

tól, amíg a pragmatikus-pozitivisztikus gondolkodás posványából ki nem keveredik.

Még akkor sem indítványozott semmilyen pozitív programot a politikai akciókkal kapcsolatban, amikor a számára akkoriban legfontosabb dologról, a modern technika planetáris mozgalmáról beszélhetett.

Ellentétben néhány olvasó véleményével, ő nem egy politikát próbált körvonalazni, hanem inkább egy filozófiai, kritikai magatartást a technikával szemben.

A háború és a náci korszak után Heidegger kiábrándult a politikából, és már csak a poétikus gondolkodás erejében hitt. Feltételezte, hogy az ilyen gondolkodás nem vezetne nyilvánvaló akciókhoz, viszont eljuttathatna a teljes elvonultságához, csendhez, és ha bármilyen hatása lenne, az csak évszázadok múlva mutatkozna meg. A gondolkodás lényegileg nem jelent tétlenséget, inkább egy keskeny hidakból álló építményhez hasonlítható, amely nem tud messzire nyúlni. Végül is tőlünk függ, hogy sikerül-e boldogulnunk ilyen korlátozott vállalkozás közepette.

„Már csak egy isten menthet meg bennünket” – mondta Heidegger az interjú vége felé. „Egyetlen lehetőségünk az marad, hogy a gondolkodás és a költészet terén készenlétbe helyezzük magunkat Isten megjelenésére, avagy Isten távollétére a pusztulásban...”

E szavakból kitetsző kiábrándultsága természetesen nem volt minden politikai jelentéstől mentes. Mint a pesszimizmus minden típusa, szorosan összekapcsolódott a mindennapi élet mélyen konzervatív szemléletével. De ez a konzervativizmus nem hitt a hagyomány értékeiben vagy a dolgok létező rendjében. Inkább gyanakvó volt és keserű, ennél fogva pedig csapodár és megbízhatatlan. Valójában ez volt a lényege Heidegger késői „antipolitikus” politikájának. Már nem tudott hinni a változásban, reformban vagy a politikai forradalomban – ez inkább a „hagyd, hogy legyen” politikája volt; elfogadása annak, ami van, miközben reménykedünk, radikális és mégis elképzelhetetlen átalakulásokat keresgélünk. Ez a fajta konzervativizmus a leginkább abban mutatkozott meg, hogy Heidegger még ekkor is képes volt a politikát a következő négy terminus segítségével megragadni: világtörténelmi krízis, a német küldetés, filozófiai vezetős szerep, a lét primordiális, eredendő kérdésén alapuló politikai rend. Csak-hogy ezek a terminusok most valahogy eltompultak és, amíg valamikor Heidegger aktív, politikai elkötelezettségét igazolták, most filozófiai elvonultságának igazolására szolgáltak. Ha valamikor úgy tűnt, hogy a krízis csúcspontját 1933 politikai forrongásai

jelentik, ez most a lét történelmének/történetének csak egy kis részévé lényegül át. Ebből a szempontból a krízisek már nem hosszabb, emlékezetes események, hanem messzemenő, „kihúzott” történések, melyek rendszeresen megjelennek és a világ egy új korszakát hirdetik.

Heideggert már nem érdekelték a jelenkori politika sajátos, különleges fejleményei. A krízis, mellyel most foglalkozott, nem haladható meg pillanatnyi döntésekkel, politikai tettekkel. Követnie kell szükségszerű, feltartóztathatatlan folyamatát, amelyet megtanulhatunk elfogadni. Heidegger múltbeli politikai tevékenysége a várakozás politikájához vezetett. Akárcsak azelőtt, még mindig hitt abban, hogy a németeknek különös szerepük van a krízis megoldásában. A technika problémája csak ott oldható meg, ahol legelőször felbukkant. Heidegger szavai szerint: „A gondolkodás megváltoztatásához az európai hagyományra és e hagyomány új megközelítésére van szükség.” Mivel a németek központi szerepet töltöttek be Európában, központilag érintettek egy ilyen változás előidézésében.

A németek küldetésének alapja ősi, eredendő nyelvükben keresendő. Ez a nyelv köti össze őket a görögök gondolkodásával. Bevallotta kérdezőinek, hogy a francia ismerősei afelől biztosították, hogy, amikor elkezdenek gondolkodni: németül teszik.

Ugyanakkor Németország sorsát a világtörténelmi folyamat részeként látta. Mikor kihívóan azt mondta a *Spiegel*nek, hogy: „ma, és ma sokkal határozottabban mint valaha, megismételném ‘A német egyetem önmegnyilatkozása’ című beszédet”, hozzátette, hogy már nem tartana ki a szöveg nacionalizmusa mellett, mert a nemzet helyét a társadalom vette át. Továbbra is hitt viszont a filozófus, a gondolkodó vezető szerepében. Nagyon kevesen képesek – állítja – a szükséges éleslátásra és még kevesebben képesek ennek az éleslátásnak a kifejezésére. Világos tehát, hogy még mindig hitt abban, hogy ő egy ilyen feladatra hivatott. Ami még igazán számított, az az volt, hogy egyes kérdések alapvetőek, mások nem. Valahol még ott volt gondolatai mélyén a renddel való régi foglalatoskodása, rögeszméje. Ha valamikor ezt a rendet politikai elkötelezettség által próbálta megvalósítani, most meg volt győződve arról, hogy a renddel való foglalatoskodás megköveteli a politikától való visszavonulást. Világos viszont, hogy a régi témák még mindig meg voltak Heidegger fejében, de azok a struktúrák, amelyeken keresztül valamikor politikai állásfoglalását szervezte meg, most átalakultak, és így egy teljesen új politikai attitűd, valamint a náciik teljesen különböző megítélésének motivációjául szolgáltak. Csak e gondolkodásbeli váltás ki-

emelése során vált lehetővé az, hogy Heidegger végre képesnek érezze magát megmagyarázni, hogy az 1933-as politikai elkötelezettsége mennyiben volt hibás.

A (befejezés) vég után

Amikor ezt az interjút adta, Heidegger filozófiai megbecsülése Németországban sokkal nagyobb volt, mint valaha. A háború után egy rövid bizonytalan periódus következett, míg végül Németország legnagyobb életben levő filozófusaként ismerték el. A háború után át kellett esnie a „náciatlanítás” tárgyalásain, egy ideig nem taníthatott, majd 1951-ben hivatalosan visszaállították pozíciójába és egyetemi előadásokat tarthatott. Ez idő alatt az 1930-as évek elején írt írások kiadásával foglalta le magát és ekkor kezdte sajtó alá rendezni előadásai jegyzeteit is. Az 1935-ös metafizikai előadásai 1953-ban jelentek meg, az 1936–1940-es Nietzsche-előadások nem sokkal később. Főművét, a *Lét és idő-t* többször is kiadták, más írásaival együtt több nyelvre is lefordították. Így munkái a háború után hozzáférhetőkké váltak, új olvasótáborot toborozva, mind Németországban, mind külföldön.

Ezekben az években tovább dolgozott gondolkodásának a háború idején kialakult új irányán. Amíg nem taníthatott, kezdetben a csodálók kis körének, majd nagyszámú egyetemista csoportoknak tartott előadásokat egy új gondolkodásmód szükségességéről, a költészetéről és az új istenről. Nyelvezete, mely soha nem volt egyszerű, tovább mélyült – összetett szójátékait költői, vallásos, időnként misztikus hangvétellel fűszerezte, sőt néha versekben beszélt. Továbbra is a *Lét* kérdéseivel foglalkozott, Hölderlin, Rilke, Trakl költészetére, valamint Eckhart Mester és Angelus Silesius misztikus írásaira támaszkodva. Teológus barátainak úgy tűnt, végre visszatért ifjúkori vallásos érzelmeihez. Heidegger gondolatai ebben az időben hangulatokat és attitűdöket tükröztek, amelyek tökéletesen beilleszkedtek Nyugat-Németország háború utáni konzervatív és restaurációs hangulatába. Nem meglepő tehát, hogy Németország legmélyebb, legmélyrehatóbb gondolkodójaként ünnepelték. 1966-ig, amikor a *Spiegel* meginterjúvolhatta, győzelme teljesnek tűnt, de a látszatok megtévesztőnek bizonyultak. Két évvel később Németországban is diáksztrájkok bontakoztak ki, amelyek Heidegger pozícióját is meggingatták. A háború utáni generációnál sokkal lázadóbb egyetemisták inkább a baloldali elvek felé fordultak, a tekintélyes személyeket kérdőre vonták náci múltjukkal kapcsolatban, és egyáltalán, a filozófiával

szemben inkább a politikát és a szociológiát részesítették előnyben. Heidegger az általuk oly élesen elutasított múlt szimbóluma lett. De őt nem lehetett könnyen legyőzni. Csodálatra méltó rugalmassággal tovább dolgozott írásainak és előadásainak teljes kiadásán, abban reménykedve, hogy ez a kiadás, valamint a benne foglalt filozófiai gondolatok gazdagsága továbbra is megőrzi nevét a filozófia emlékezetében. 1976-ban, majdnem 90 éves korában így halt meg, ezen a kiadáson fáradozva és bízva abban, hogy filozófiai teljesítményei túragyogják majd politikai hibáit.

1933-ban a politikai életben aktív szerepet vállaló filozófusok közül Heidegger járt a legjobban, a többiek sorsa jóval zavarosabb volt. A konzervatív filozófusok oldalán Bruno Bauch úgy halt meg 1942-ben, hogy még mindig meg volt győződve a nemzeti felkelés diadaláról, amelyért harcolt. A háború után a DPG (*Deutsche Philosophische Gesellschaft* – a ford. megj.) felbomlása során nevét hamar elfelejtették. Ugyanez érvényes a DPG más kiemelkedő személyiségeire is. A csoport legidősebbje, Hermann Schwarz, még a DPG 1944 végi folyóiratában is, a „német hit” erényeit magasztalta, de a háborút követő rombolás, forrongás periódusában nyoma veszett. Felix Krueger svájci emigrációban élte túl a háborút, 1948-ban ott is halt meg, anélkül, hogy valaki megemlékezett volna róla. Max Wundt 1945-ig Tübingenben tanított, majd miután elveszítette pozícióját, csendben visszavonult 1963-ban bekövetkező haláláig. A DPG vezető személyiségei közül csak kettőnek sikerült a háború után is megőrizni hírnevét. A háború után Nicolai Hartmann elhagyta Berlint és a Göttingeni egyetemen új pozícióhoz jutott; itt tanított 1950-ben bekövetkező haláláig. Rögtön a háború után a filozófia egy hagyományos koncepciójának egyik leghatásosabb szószólójaként vált ismertté. Korai etikai és ontológiai írásait újra kiadták és ezek néhány évig jelentős sikert arattak. A filozófiai kérdések józan megközelítése, az ontológiai renddel, rétegződéssel és hierarchiával kapcsolatos foglalatosságok, valamint az objektív értékekről szóló elmélete magára vonta a filozófiai közönség figyelmét. Amikor 1950-ben meghalt, Németország egyik legfontosabb filozófusának tartották, és senki sem firtatta politikai múltját. Viszont 1966-ban, amikor Heidegger a *Der Spiegel*-nek nyilatkozott, nagyrészt már elfelejtették. A DPG belső köreinek egy másik tagja, akinek sikerült rehabilitáltatni magát: Arnold Gehlen. Az új kormányhoz unokatestvérén, Gen. Konrád Gehlenen keresztül kötődött, aki később Nyugat-Németország kémhálózatának vezetője lett. E kapcsolat segítségével Arnold

Gehlennek 1947-ben sikerült a Speyer-i akadémia szociológia tanszékén álláshoz jutnia. 1951-ben az intézmény rektora volt, majd 1962-ben egy aacheni technikai egyetemhez került. Főművét *Az ember, az ember természete és helye a világban* (eredeti kiadása 1940-ben) a háború után többször újra kiadták. A könyv, amely egy biológiailag megalapozott kultúrelmélet kifejtése, már az első kiadásban tartózkodott a faj fogalmának részletes tárgyalásától, ezért néhány kisebb változtatás után Gehlen újra ki tudta adni. Bár többet sohasem fogadták be teljesen az akadémiai körökbe, megnyugodhatott, hogy a filozófiai antropológia területén jelentős szerepet játszott – így is emlékeztek meg róla 1976-ban bekövetkező halálakor.

A radikális filozófusok élettörténetei hasonlóképpen változatosak. Ernst Kriek túlélte ugyan a háborút, de 1947-ben meghalt egy amerikai fogolytáborban. Hans Heyse a háború után elveszítette pozícióját Göttingenben, de továbbra is ott élt visszahúzodva, majd 1976-ban meghalt. Akárcsak a többiek, őt is hamar elfelejtették. Oscar Beckernnek végül is megengedték, hogy folytassa karrierjét, de az átélt náci tapasztalatok nagymértékű filozófiai óvatosságra készítettek. A háború után nagyon keveset publikált, és amit mégis megjelentetett, az inkább a matematikai filozófia technikai problémáival foglalkozott. Bizonyos értelemben visszatért filozófiai érdeklődésének kezdeti problémájához, de félretette legeredetibb és legspekulatívabb gondolatát. A diákok csak egy kis csoportjára gyakorolt hatást, velük is inkább formális logikáról és Heidegger késői filozófiájának bonyolultságáról beszélgetett. Heideggertől eltekintve a radikális filozófusok legérdekesebb és legkreatívabb személyisége Alfred Baumler. Akárcsak a többiek, 1945 után ő is eltűnt a láthatárról, viszont, ellentétben a többiekkel, ő nem adta fel politikai próbálkozásait. Baumler naplójából kiderül, hogy az utolsó percig hitt a nemzeti nacionalizmusban. Aztán, 1945 áprilisában egy szempillantás alatt megváltoztatta nézeteit, olyan volt, mintha lepel hullott volna le szemeiről. A náciellenes tárgyaláson, Heideggerhez hasonlóan, ő is védekezett. Állítása szerint 1933-ig nem foglalkozott politikával, és akkor is csak azért társult a mozgalomhoz, mert Hitler és mozgalma megtévesztették. Állítása szerint különben is Rosenberg volt az egyedüli kapcsolata a párttal, és nem játszott különösebb szerepet a náci rendszer kialakításában. Azt is elmondta, hogy mindig a tudomány és nem a politika égisze alatt tanított, és hogy soha nem voltak 30-nál többen az előadásain. „Ha valamilyen olcsó világszemléletet tanítottam volna a Hitler párti fiataloknak vagy az SS-nek, legalább 300-an

lettek volna minden félévben.” Mi több, még azt is kijelentette, hogy sohasem volt a nemzetszocializmus filozófusa és minden felelősséget Krieckre hárított, aki akkor már halott volt. „A nemzetszocializmus filozófusa Krieck volt, nem én” – nyilatkozta határozottan. Magánéletében viszont, Heideggertől eltérően, Baumler saját „vakságáról”, „aberrációjáról”, „politikai vétkéről” beszélt. Elismerte, hogy az erő és az erőszak rendszeréhez tartozott, hogy a tömeggyilkosság „visszataszító és teljesen ellentmond a dolgok rendjének”. A nemzeti szocialistákkal való együttműködését „hibának és örültségnek” titulálta, a kereszténységről meg a zsidóságról szóló írásait „hihetetlen elsötétülésnek” és az „elme aberrációjának” nevezte. Állításai szerint nem akart megszökni tettei következményei elől, „még akkor sem, ha ez azt jelentené, hogy hallgatásra ítélnék életem végéig”. Viszont 1945 után nem vonult teljesen vissza a politikától. 1950 után egy sor kritikai tanulmányt publikált a dialektikus materializmusról és a szovjet kommunizmusról, Alfred Baumeister és Johannes Lanz álnevek alatt. Filozófiai tevékenységét is folytatta, noha csak egy Spengler esszét jelentetett meg. Mire 1968-ban meghalt, már nagyrészt elfelejtették. Özvegyének köszönhető, aki férje utolsó írásainak kiadásán fáradozott, hogy újra az érdeklődés középpontjába került.

A náci korszak a német filozófia második nagy korszakának a végét jelenti. A korszak a neokantiánusokkal, Nietzschével, Fregével, Dilthey-jal kezdődött az I. világháború után, és az új filozófiai irányzatok megjelenésével új erőre kapott. A korszak végét a 30-as évek politikai körülményei idézték elő, amikor lehetetlenné vált a szabad gondolatcsere. A gazdasági kavardás, a politikai bizonytalanság és a háború elvonták munkájuktól a filozófusokat, és a nácik üldöztetése következtében, vagy táborokban gyilkolták le őket, vagy emigrációba kényszerültek. A paradoxon az, hogy akiket elűldöztek, azok lettek a német filozófia képviselői más országokban. Rudolf Carnap, Karl Popper, Hans Reichenbach, Karl Hempel, Ludwig Wittgenstein, Ludwig Wausmann, Hannah Arendt és Herbert Marcuse mind angol nyelvterületen kerestek menedéket, ezért a filozófia egy teljes vonalát Németország határain kívülre irányították. A francia filozófia is hasznot húzott a német filozófiát foglalkoztató problémákból. A francia filozófusok átvették Husserl, Heidegger, Marx, Nietzsche és Freud gondolatait, és könnyedén átdolgozták őket, hiszen őket nem terhelte az 1933 után Németországra nehezülő csend és bizonytalanság, amely jócskán eltartott a háború utáni időkben is.

Ami 1945 után következett a német filozófiában, az mind az újragondolás szellemében történt. Maga Heidegger, élete utolsó éveiben állandóan átdolgozta a Lét történetét, amelyet először 1930-ban fogalmazott meg, és melyről egyre több, új változat készült a későbbiek során. Mások visszatértek a német filozófiai idealizmus nagy hagyományaihoz, újra felfedezték Marxot, ismét foglalkozni kezdtek a logikai analízis teljesítményeivel, átvették a jelenkori angol-amerikai gondolkodás módszereit és stílusait, vagy a legújabb francia divatot utánozták. Sok ötletet és tudást öltek ezekbe a próbálkozásokba, de hiányzott belőlük az az erő és eredetiség, amely 1870–1933 között jellemezte a német filozófiát. Rögtön a háború utáni években úgy tűnt, hogy a radikális és konzervatív filozófusok közti állandó harc ez utóbbiak javára dől el. A közvélemény szerint a nemzetszocializmus értékhiányban szenvedett, ezért az értékekről, hierarchiáról és az objektív létről szóló filozófiai diskurzusok újra fontosnak és időszerűnek tündek.

A háború utáni évek konzervatív hangulatában kényelmesen elfelejtették, hogy Bauch, Hartmann és követőik az értékelméletet a nemzetszocializmus elvei szerint dolgozták ki. A DPG filozófiai és politikai tevékenységét elfelejtették, és elkerülték Nietzsche, mint az értékek kritikáját és a náciizmus filozófusát. Érthető ugyan, hogy a német filozófiának a háború után egy „felépülési, újragondolási időre” volt szüksége, de ez lassan fátyollá sűrűsödött, mely mögött sürgős és lényeges kérdések maradtak rejtve. A döntő tényezők, amelyek megakadályozták, hogy egy életképes filozófia alakuljon ki, a náci korszak történései voltak, és a német filozófia azon képtelensége, hogy tanuljon ezekből. Nagy történelmi események gyakran vezetnek nagy filozófiai áttörésekhez (pl. a francia forradalom és a napóleoni hódítások idején), de ugyanakkor vezethetnek csendhez is. Az Európát megrázó események nem okoztak áttörést a német filozófiában, mintha a nemzetszocializmus története és filozófiája fölöslegessé tenne mindenféle filozófiai analízist. Csak néhány rendíthetetlen marxista áldotta meg őket a korról szóló feljegyzésekkel. A II. világháború óta Németországban kiadott filozófiai munkák és cikkek ellenére egy hosszú, sűrű csend jellemzi azokat a kérdéseket, amelyeknek a legfontosabbaknak kellett volna lenniük. Ezek a filozófiára és a filozófiának a politikához való viszonyára vonatkoztak. A megmaradt német filozófusok, vagy az akkor felnövekvő fiatal filozófusi nemzedék képtelen volt rálátni a náci rendszerre és feltenni a kérdést, hogy az mit mond nekik a filozófia természetéről, szerepéről, a politikához való viszonyáról és a filozófiai politika lehetőségeiről, határaitól. Heidegger tettei

és tétlensége azokban az években az egész német filozófia, sőt az egész német társadalom állapotának tünete. „Szűkös magyarázata, mindenféle tagadás hiánya, hallgatása a Tömeggyilkossággal (Németország és Európa felelősségével) kapcsolatban, tulajdonképpen az egész német társadalomra jellemző volt, és még máig nagy kérdőjel maradt. Bárkinek, aki akkoriban nőtt fel, és kíváncsi volt a közeli múltra, ezek ismerős és előrelátható kerülők voltak, egy egész társadalom próbált meg felejteni, a filozófusok pedig túl készségesen vettek részt e tömeges radirozásban. Az 1933-ban kihagyott filozófiai lehetőségeket nem pótolták be 1945-ben, a náci korszak befejeződésekor sem. Az erkölcsi szégyen és nem a megértés igénye vezérelte a német filozófusokat, ezért megpróbálták elfelejteni korábbi politikai tevékenységeiket. Elvágták a saját múltjukhoz kötődő szálakat, és újrakezdték abba-hagyott dolgaikat. Azon igényüknek megfelelően, hogy minél hamarabb felejthessenek, a német filozófusok még egyszer kudarcot vallottak abban, hogy az igazság és az erő kereszteződési pontján reflektáljanak a filozófia és a politika problematikus viszonyára, a krízis, a nemzet, a vezetős szerep, a rend fogalmainak addigi használatára. Kihagyták azt az egyedülálló lehetőséget, hogy saját hibáikból tanuljanak, és egyre mélyebbre süllyedtek az egyre újabb, egyre kidolgozottabb, egyre előreláthatóbb kerülők és tagadások ingoványába.

Székely Andrea fordítása